# INKLYUZIV TA'LIM MUHITIDA PSIXOLOGIK XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING PEDAGOGIK VA PSIXOSOTSIAL MEXANIZMLARI

**Umarova Mehrinisa Sherali qizi**
Umarova.m.0050@gmail.com

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta'minlashning pedagogik va psixosotsial mexanizmlari tahlil qilingan. Ta'lim jarayonida o'quvchilar uchun xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishning nazariy asoslari yoritilib, pedagogik yondashuvlar va ijtimoiy-psixologik omillarning o'zaro bog'liqligi asoslab berilgan. Shuningdek, inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan samarali mexanizmlar ko'rsatib o'tilgan.

**Kalit so'zlar:** inklyuziv ta'lim, psixologik xavfsizlik, pedagogik mexanizmlar, psixosotsial omillar, ta'lim muhiti, ijtimoiy moslashuv, emotsional barqarorlik.

**Аннотация:** В статье рассматриваются педагогические и психосоциальные механизмы обеспечения психологической безопасности в условиях инклюзивного образовательного пространства. Раскрываются теоретические основы создания безопасной и поддерживающей среды обучения, обосновывается взаимосвязь педагогических подходов и социально-психологических факторов. Также определены эффективные механизмы, направленные на обеспечение эмоциональной устойчивости, социальной адаптации и личностного развития обучающихся.

**Ключевые слова:** инклюзивное образование, психологическая безопасность, педагогические механизмы, психосоциальные факторы, образовательная среда, социальная адаптация, эмоциональная устойчивость.

**Abstract:** This article analyzes the pedagogical and psychosocial mechanisms for ensuring psychological safety in an inclusive educational environment. It highlights the theoretical foundations of creating a safe and supportive learning environment and substantiates the interrelation between pedagogical approaches and socio-psychological factors. The study also identifies effective mechanisms aimed at ensuring emotional stability, social adaptation, and personal development of learners.

**Keywords:** inclusive education, psychological safety, pedagogical mechanisms, psychosocial factors, learning environment, social adaptation, emotional stability.

## Kirish

Hozirgi kunda ta'lim tizimida insonparvarlik tamoyillarini qaror toptirish, har bir bola uchun teng imkoniyatlar yaratish va uning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash masalalari alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning nafaqat ta'lim olish huquqini ta'minlash, balki ular uchun psixologik jihatdan xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish muhim vazifa hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim muhitida psixologik xavfsizlik, bu o'quvchining o'zini erkin, himoyalangan va qadrlangan holda his qilishi, ta'lim jarayonida qo'rquv va stresssiz ishtirok etishi uchun zarur shart-sharoitlar majmuidir. Bunday muhit bolaning ijtimoiy moslashuvi, emotsional barqarorligi va shaxsiy salohiyatini rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta'minlashning pedagogik va psixosotsial mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. Chunki turli imkoniyatlarga ega bo'lgan o'quvchilarni bir muhitda ta'lim olishini tashkil etish pedagog va psixologlardan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiya, individual yondashuv va hamkorlikni talab qiladi.

Mazkur yo'nalishda pedagogik mexanizmlar sifatida ta'lim jarayonini individuallashtirish, differensiatsiyalash, ijobiy psixologik muhit yaratish va inklyuziv metodikalarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Psixosotsial mexanizmlar esa o'quvchilar o'rtasida ijobiy munosabatlarni shakllantirish, empatiyani rivojlantirish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni ta'minlash va psixologik xizmatni tashkil etishni o'z ichiga oladi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning psixologik farovonligi va xavfsizligi ta'lim sifatining muhim ko'rsatkichi sifatida qaralmoqda. Shu bois, inklyuziv ta'lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta'minlashning samarali pedagogik va psixosotsial mexanizmlarini ilmiy jihatdan asoslash va amaliyotga joriy etish zarurati ortib bormoqda.

**Adabiyot tahlili va metodologiyasi**

Inklyuziv ta'lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta'minlash masalasi jahon pedagogikasi va psixologiyasida keng o'rganilgan muammolardan biri hisoblanadi. Xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari ushbu yo'nalishda nazariy va amaliy asoslarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jumladan, A.Maslow inson ehtiyojlari ierarxiyasi nazariyasida shaxsning rivojlanishi uchun xavfsizlik ehtiyoji asosiy bosqichlardan biri ekanligini ta'kidlaydi.[4] Uning fikriga ko'ra, agar o'quvchi o'zini psixologik jihatdan xavfsiz his etmasa, u holda uning kognitiv faolligi va ijodiy salohiyati to'liq namoyon bo'lmaydi.

Shuningdek, C.Rogers shaxsga yo'naltirilgan ta'lim nazariyasida o'quvchi shaxsiga hurmat va ishonch asosida munosabatda bo'lish psixologik xavfsiz muhit yaratishning asosiy sharti ekanligini qayd etadi.[5] U ta'lim jarayonida "shartsiz qabul qilish" muhitini yaratish orqali o'quvchilarda erkin fikrlash va o'zini ifoda etish imkoniyati paydo bo'lishini ta'kidlaydi.

Inklyuziv ta'lim sohasida M.Ainscowning qarashlari alohida ahamiyatga ega bo'lib, u ta'lim muassasalarida barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish va ularni qo'llab-quvvatlovchi muhit shakllantirishni inklyuziyaning asosiy mezoni sifatida belgilaydi.[1] Uning fikricha, psixologik xavfsizlik ta'lim tizimidagi barcha ishtirokchilarning hamkorligi orqali ta'minlanadi.

Shu bilan birga, Booth Tony va Ainscow Mel tomonidan ishlab chiqilgan "Inklyuziya indeksi" konsepsiyasida ta'lim muassasasida ijobiy madaniyat, qo'llab-quvvatlovchi siyosat va inklyuziv amaliyotlarni joriy etish orqali xavfsiz va barqaror muhit yaratish zarurligi asoslab berilgan.[2]

Shuningdek, U.Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasiga ko'ra, bolaning rivojlanishi uni o'rab turgan ijtimoiy muhitlar – oila, maktab va jamiyat bilan o'zaro ta'sirda kechadi.[3] Uning ta'kidlashicha, aynan shu muhitlardagi psixologik xavfsizlik bolaning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Yuqoridagi xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta'minlash ko'p omilli va kompleks jarayon bo'lib, u nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va psixologik ta'sirlar birligida amalga oshiriladi.

Metodologik jihatdan mazkur masalani o'rganishda tizimli, shaxsga yo'naltirilgan va ijtimoiy-psixologik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot (izlanish) jarayonida ilmiy

adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, kuzatish, so‘rovnoma va psixodiagnostik metodlardan foydalanish orqali inklyuziv ta’lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta’minlash mexanizmlarini chuqur o‘rganish mumkin.

Xorijiy olimlarning ilmiy merosi inklyuziv ta’lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta’minlashning nazariy asoslarini boyitib, ushbu sohada samarali pedagogik va psixosotsial mexanizmlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

**Muhokama**

Inklyuziv ta’lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta’minlash masalasi ko‘p qirrali va kompleks yondashuvni talab etadi. Adabiyotlar tahlili natijalari shuni ko‘rsatadiki, mazkur jarayon faqat pedagogik usullar bilan cheklanib qolmasdan, balki ijtimoiy va psixologik omillar uyg‘unligi asosida amalga oshirilishi lozim.

Tahlil qilingan ilmiy qarashlarga ko‘ra, psixologik xavfsizlik o‘quvchining shaxsiy rivojlanishi, ta’lim jarayonidagi faolligi va ijtimoiy moslashuvining muhim sharti hisoblanadi. Agar ta’lim muhitida o‘quvchi o‘zini himoyalangan va qo‘llab-quvvatlangan holda his etsa, u holda uning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasi, mustaqil fikrlashi va ijodiy faolligi ortib boradi. Aks holda esa, psixologik noqulaylik va xavotir holatlari o‘quv jarayoni samaradorligini pasaytiradi.

Inklyuziv ta’lim sharoitida turli imkoniyatlarga ega bo‘lgan o‘quvchilarning birgalikda ta’lim olishi psixologik xavfsizlikni ta’minlashda alohida yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi, ularning inklyuziv madaniyatga egaligi va har bir o‘quvchiga individual yondashuvni amalga oshirish qobiliyati muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va hamkorlik muhitini shakllantirish ham psixologik xavfsizlikning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

Muhokama jarayonida aniqlandiki, psixologik xavfsizlikni ta’minlashda pedagogik mexanizmlar (individuallashtirilgan ta’lim, differensiatsiya, interaktiv metodlar) bilan bir qatorda psixosotsial mexanizmlar (ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, empatiyani rivojlantirish, psixologik xizmat)ning uyg‘unligi muhim o‘rin tutadi. Bu ikki yo‘nalishning o‘zaro bog‘liqligi ta’lim muhitining barqaror va samarali bo‘lishini ta’minlaydi.

Shu bilan birga, amaliy jihatdan ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim ta’lim muassasalarida inklyuziv muhitni to‘liq shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlar yetarli emasligi, o‘qituvchilarning maxsus tayyorgarligi yetishmasligi va psixologik xizmatning samarali yo‘lga qo‘yilmaganligi kuzatilmoqda. Bu esa psixologik xavfsizlikni ta’minlash jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta’lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta’minlash uchun tizimli yondashuvni joriy etish, pedagog va psixologlar hamkorligini kuchaytirish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash zarur. Shuningdek, ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikni rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta’minlash pedagogik va psixosotsial mexanizmlarning o‘zaro uyg‘unligi, ta’lim ishtirokchilarining hamkorligi va zamonaviy yondashuvlarni samarali qo‘llash orqali amalga oshiriladi.

**Xulosa**

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta’minlash zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur masala o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ta’lim jarayonidagi faol ishtiroki va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, psixologik xavfsizlikni ta’minlash faqat bitta omilga bog‘liq bo‘lmasdan, balki pedagogik va psixosotsial mexanizmlarning o‘zaro uyg‘unligi asosida amalga oshiriladi. Xususan, ta’lim jarayonini individuallashtirish, ijobiy psixologik muhit yaratish, o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hurmat va hamkorlikni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, o‘qituvchi va psixologlarning kasbiy kompetensiyasi, ularning hamkorlikdagi faoliyati hamda ota-onalar bilan samarali aloqalar psixologik xavfsiz muhitni shakllantirishda muhim omillardan hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim sharoitida har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish esa ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan esa, inklyuziv ta’lim muassasalarida psixologik xizmatni takomillashtirish, pedagoglarning malakasini oshirish va zamonaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etish orqali psixologik xavfsizlikni ta’minlash imkoniyatlari kengayadi.

Inklyuziv ta’lim muhitida psixologik xavfsizlikni ta’minlash kompleks, tizimli va uzluksiz jarayon bo‘lib, u barcha ta’lim ishtirokchilarining hamjihatlikdagi faoliyati va ilmiy asoslangan yondashuvlarning amaliyotga tatbiq etilishi orqali samarali amalga oshiriladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Ainscow M. Understanding the Development of Inclusive Schools. – London: Routledge, 2005.
2. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: CSIE, 2011.
3. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
4. Maslow A. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1954.
5. Rogers C. Freedom to Learn. – Columbus, OH: Merrill, 1969.
6. Kobilova Sh.X.Inklyuziyani uzluksiz ta’lim tizimida joriy etishning pedagogik asoslari /“Ota-onalarning farzand tarbiyasiga oid metodik bilimlarini rivojlantirish mexanizmlari: muammolar va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. 6.05.2025. -B.478-480.
7. Kobilova, Sh. X. Compatibility of psychological-pedagogical activity in inclusive education and its prospects. European Journal of Interdisciplinary Research and Development Volume-09 Nov. - 2022 Website: www.ejird.journalspark.org ISSN (E): 2720-5746, 40-46.